27-36:929 Ћирило, свети
27-36:929 Методије, свети
75.046(497.11) "1918/1941"

*Софија В. Мереник**

Универзитет у Београду.
Филозофски факултет

Идеја (југо)словенства и њена примена у међуратној српској црквеној уметности на примеру Светих Ћирила и Методија

* sofijamerenik93@gmail.com

Апстракт: *Ћирило и Методије су најзначајније личности заслужне за проповедање и ширење хришћанства на словенском језику и стварање првих писама код словенских народа. После позива моравског кнеза Растислава 863. године, солунска браћа Ћирило и Методије почињу са проповедањем Божје речи на словенском језику, превођењем црквених књига са грчког на (старо)словенски језик и формирањем првог писма – глагољице. У овом раду биће истакнута два ликовна примера настала у међуратном периоду на којима су приказани словенски апостоли Ћирило и Методије. То су црква Ваведења Богородице у Орловату, где је Урош Предић 1926. године на иконостасу у медаљону приказао Ћирила и Методија, и Придворна капела Светог Симеона Мироточивог у Српској патријаршији у Београду из 1935. године, где је руски сликар Владимир Предајевич насликао иконе Ћирила и Методија. Циљ рада би био да се истакну ова два репрезентативна примера ликовних представа првих словенских апостола насталих у међуратном периоду, да се назначи идеологија словенства, као и да се представи компарација и укаже на њихово изједначавање са првим хришћанским апостолима Светим Петром и Павлом, који су такође приказани у овим храмовима. На основу примера Ћирила и Методија и њихових ликовних представа из цркве у Орловату и Придворне капеле Светог Симеона Мироточивог у Српској патријаршији у Београду, истакла би се идеја словенства и њена примена у међуратној црквеној уметности.*

Кључне речи: *Свети Ћирило и Методије, словенство, југословенство, међуратна црквена уметност, Свети Петар и Павле, Урош Предић*

Abstract: *Cyril and Methodius are the most significant individuals for the preaching and proliferation of Christianity in the Slav language and for the creating of the first alphabets among Slavic peoples. After the invitation by Moravian Prince Rastislav in 863, the brothers from Thessaloniki, Cyril and Methodius, started with the preaching of the Word of God in the Slav language, they started with the translation of ecclesiastical books from Greek into the (Old) Slavic language and with the creating of the first alphabet, the Glagolitic script. This paper will present two artistic examples, created in the period between two world wars, that show Slavic apostles Cyril and Methodius. This is the Church of the Entrance of the Theotokos into the Temple in Orlovat where in 1926 Uroš Predić painted Cyril and Methodius in the medallion of the iconostasis and the Chapel of Saint Simeon the Myrrh-gusher at the Serbian Patriarchate in Belgrade from 1935 where Russian painter Vladimir Predayevich created icons of Cyril and Methodius. The goal of the paper would be to emphasise these two representative examples of artistic depictions of the first Slavic apostles created in the period between the two world wars, to underline the ideology of the Slavdom, as well as to present comparison and point at their equation with the first Christian apostles Saint Peter and Saint Paul who were also depicted at these churches. On the basis of the example of Cyril and Methodius and their artistic depictions from the church in Orlovat and the Chapel of St. Simeon the Myrrh-gusher at the Serbian Patriarchate in Belgrade, it would be possible to accentuate the idea of the Slavdom and its application in the ecclesiastic art in the period between the two world wars.*

Key words: *Sts. Cyril and Methodius, Slavdom, Yugoslavism, ecclesiastic art between the two world wars, Sts. Peter and Paul, Uroš Predić*

ИСТОРИЈАТ ПРАЗНОВАЊА И ИСТОРИОГРАФСКИ СПИСИ О ЋИРИЛУ И МЕТОДИЈУ

Уметнички и ликовни језик важан је у конструисању идеје словенства. Визуелне представе Ћирила и Методија постепено су улазиле у ликовни корпус српске црквене уметности од средњовековног сликарства, да би до њихове кулминације дошло током XIX и прве половине XX века. До успостављања канонске представе Свете браће долази у другој половини XIX века, када се обележавала хиљадугодишњица упокојења Светог Методија.[1] Тим поводом је руски сликар Михаило Микешин насликао канонску представу Свете браће, где је Ћирило приказан у монашкој ризи како у руци држи свитак са словима азбуке, док је Методије у епископској одежди са великим крстом у руци. Овај ликовни образац ће у будућности остати готово неизмењен у визуелним представама солунске браће.

Формирање српске државе у првим деценијама XIX века, и нарочито уздизање Српске православне цркве на ниво патријаршије 1920. године, утицало је и на развијање култа Светих Ћирила и Методија као првих словенских апостола, који су превели Библију и остале литургијске књиге на старословенски језик. Србија, као обновљена држава, неговала је заједнички култ Светих Ћирила и Методија. У званичном календару, који је излазио од почетка друге половине XIX века, празнују се: 11. мај – Методије епископ, 11. мај – Кирило и Методије, 14. фебруар – Ћирило апостол словенски, 11. мај – Ћирило и Методије.[2] Међу битним догађајима који се тичу словенских апостола Ћирила и Методија издваја се прослава организована 1863. године у част хиљадугодишњице од почетка ширења хришћанства код Словена. Београдски митрополит Михаило и ђаковачки бискуп Јосип Јурај Штросмајер били су важне личности које су учествовале у обележавању овог битног историјског и културног догађаја за Словене, посебно Србе и Хрвате. Током 1885. године, у оквиру припрема прославе Светих Кирила и Методија, митрополит Михаило је послао у Србију 5.000 примерака њихових икона[3] и животописа добијених од Славенског благотворног друштва, с циљем да се разделе свакој школи и цркви и Ученом друштву.[4] На основу овог чина, види се да је митрополит Михаило препознао значај виузализације Свете браће Ћирила и Методија, коју је требало подстаћи у српској средини.

Током прве две деценије XX века, за време балканских ратова и Првог светског рата, Свети Ћирило и Свети Методије прослављани су у Србији, а после успешно окончаних ратова проглашени су за државни празник – 11. маја светковали су се Свети Ћирило и Методије, док је Свети Ћирило обележаван и 14. фебруара. Државни празник Светих Ћирила и Методија уприличаван је пригодно у школама, где су држана предавања о њиховом животу и раду.[5] Најсвечанија прослава одржана је 1914. године у Београду. Штампа је истакла да је 11. маја 1914. године прослављен дан Светих Ћирила и Методија у свим црквама и школама у Србији и да ће се славити и наредних година.[6]

У међуратном периоду Свети Ћирило и Методије прослављани су 11/24. маја као државни празник, док је Српска право-

[1] Дурковић-Јакшић 1986: 79.

[2] Дурковић-Јакшић 1986: 38.

[3] Једна од првих ликовних представа насталих у српској црквеној уметности, након што је митрополит Михаило послао иконе са њиховим ликом из Русије у Србију, јесте фреска у олтару Саборне цркве Светог арханђела Михаила у Београду. Сликар Настас Јовановић насликао је између 1898. и 1905. године у олтару Саборне цркве занимљиву композицију на којој су приказани Свети словенски апостоли Ћирило и Методије, док је иза њих Свети апостол Андреј Првозвани. Занимљива је и представа Светих Ћирила и Методија како шире хришћанство, која се налази на таваници свечане сале Светосавског дома у Панчеву. Ову композицију насликао је бечки сликар Едуард Клајн 1888. године. Више о томе в. Дурковић-Јакшић 1986: 76, 79.

[4] Макуљевић 2007: 54.

[5] Дурковић-Јакшић 1986: 83–85.

[6] Дурковић-Јакшић 1986: 85.

славна црква обележавала 14. фебруара Светог Кирила, 6. априла Светог Ћирила, а 11. маја Светог Ћирила и Светог Методија.[7] Током међуратног периода, тачније 1922. године, један од најбољих слависта, Ватрослав Јагић, објављује расправу *Константин (Ћирило) и Методије оснивачи славенске књижевности*. Јагић је у потпуности обрадио тему везану из угла филолога и слависте, назначивши значај Свете браће као зачетника књижевности код Словена. Нагласио је да су Словенска браћа из Солуна, те да је Методијева моравска црква била словенска по језику, а грчка по духу и обредима, навео је шта су све Свети Ћирило и Методије превели, како су прогањани они, као и касније Методијеви ученици.[8]

Још током прославе хиљадугодишњице упокојења Светог Методија 1885. године, у Београду је лист Уставност објавио тропар и кондак Светом Ћирилу и Светом Методију, који су састављени у Русији. После оснивања Фонда † др Никодима Милаша 1931. године, у Београду је издат *Молитвеник са благословом патријарха Варнаве*, састављен и на основу Милашевог *Православног молитвеника*, одакле су дати у преводу са црквенословенског на српски језик тропар и кондак. Тропар гласи: „Као апостоли, подједнако узвишени, и учитељи словенских земаља, богомудри Ћириле и Методије, молите Владику свих, да све словенске народе у православљу утврди у једној мисли, да умири свет и да спасе душе наше“; а кондак: „Најсветију двојицу наших просветитеља поштујемо, јер су нам преводом божанских књига показали избор богопознања, из кога ми до данашњег дана црпемо све. Славимо вас, Ћириле и Методије, који пред престолом Вишњег стојите и топло се молите за душе наше“.[9]

У Веснику Српске цркве у броју из 1931. године објављена је проповед протојереја др Радивоја Јосића под називом *Проповед на дан св. Ћирила и Методија*. Јосић наглашава да су Словени примили хришћанство и писменост са православног Истока и да је то од неизмерног значаја. Каже: „Те две ствари: с једне стране Православље и с друге стране словенска азбука, чине темељ на коме су поникли верска самосталност и независност словенских народа и национална култура. Хришћанство их је извукло из религијске таме; Православље им је дало црквену независност, а словенска азбука која је дошла са православним хришћанством, довела их је до прага културе, одакле су они могли да изграде своју властиту културу са свим националним карактеристикама“.[10] Протојереј Јосић у наставку проповеди говори о Светој браћи Ћирилу и Методију и истиче да су „Словени у њима познали носиоце Јеванђеоског мира и Јеванђеоске слободе, људе без икакве задње намере, праве апостоле“.[11] У наставку пише о тешкоћама са којима су се браћа Солуњани и њихови ученици и следбеници суочавали, јер је латински Запад у њима видео опасност и препреку у њиховој тежњи да све Словене потчине својој власти, називајући их лажним учитељима и јеретицима.[12] После Ћирилове смрти 869. године, Методије је провео три и по године у тамници, када су и уследиле године прогањања и малтретирања Методијевих ученика и следбеника. Радивој Јосић у својој проповеди указује на значај обележавања хиљадугодишњице од

[7] Дурковић-Јакшић 1986: 88.
[8] Јагић 1922: 301–304.
[9] Дурковић-Јакшић 1986: 91.
[10] Јосић 1931: 1015.
[11] Јосић 1931: 1016.
[12] Јосић 1931: 1016.

смрти Светог Ћирила, потом и Светог Методија, јер су тада словенски народи почели да се приближавају једни другима, свесни да их уједињују управо ова два света брата, која су им подарила језик и писменост. При крају проповеди протојерер Јосић каже: „Ми православни Словени поносни смо, што нисмо никада у својој прошлости заборавили на наше словенске апостоле. У најстаријим црквеним књигама, у црквеним календарима – месецословима још из XI века, налазе се имена Св. браће Ћирила и Методија, и нема сумње да су они још од доба њихових ученика међу православним Словенима признати били за светитеље“.[13]

За време обележавања хиљадупедесетодишњице смрти Светог Методија 1935. године написано је неколико текстова о животу и раду Свете браће. Филолог и професор Петар Ђорђић написао је чланак *Од Ћирила и Методија ка Светом Сави*, а један од његових радова јесте *Историја српске ћирилице* из 1970. године.[14] Историчар књижевности и професор Павле Поповић аутор је расправе *Ћирило и Методије*, у којој наглашава њихов немерљив значај као преводилаца Библије на словенски језик, омогућивши тиме верницима да проповед и литургију слушају на словенском језику.

ЋИРИЛО И МЕТОДИЈЕ КАО ВИЗУЕЛНИ СИМБОЛИ ИДЕЈЕ ЈУГОСЛОВЕНСТВА КРАЈЕМ XIX И У ПРВИМ ДЕЦЕНИЈАМА XX ВЕКА

Уобличавање српске државе у XIX веку почивало је на модерној реинтерпретацији средњовековног наслеђа. Тада долази и до јачања култа Светих Ћирила и Методија. Обнова и селекција митске прошлости зачете су у оквиру концепта романтичарске визије средњег века.[15] Српска црква је учествовала у подсећању на златно доба средњовековне државе Немањића. Величање некадашње славе било је тумачено у светлости средњовековног концепта политичке теологије и уобличавања идеалног сагласја државе и цркве, тако да се Свети круг Немањића завршавао народним династијама Обреновића и Карађорђевића.[16] У овај концепт „оживљавања“ средњег века уклапају се и виузелне представе словенских апостола и мисионара Ћирила и Методија.

Српска црква добила је пуну аутокефалност 1879. године, док је на њеном челу био митрополит Михаило. Митрополит Михаило је током читаве друге половине XIX века био на челу Српске цркве прво у Кнежевини, а потом у Краљевини Србији. Након што је Србија постала независна држава 1878. године, на ред је дошла и независност Српске православне цркве. Србија тада прекида све везе са Турском, а то је омогућило и прекидање зависности Српске цркве од Цариградске патријаршије.[17] Свети синод Цариградске патријаршије издао је 20. октобра 1879. године акт о проглашењу пуне независности Српске православне цркве у Србији.[18]

Митрополит Михаило је највећим делом утицао на оријентацију тадашње српске црквене уметности. Школован у руским духовним школама и на Кијевској академији, његов рад у

[13] Јосић 1931: 1018.
[14] Дурковић-Јакшић 1986: 91–93.
[15] Борозан 2016: 71.
[16] Борозан 2016: 74.
[17] Слијепчевић 1966: 420.
[18] Слијепчевић 1966: 421.

Српској цркви имао је пресудан утицај на формирање њеног унутрашњег уређења.[19] Он је био заокупљен реорганизацијом цркве у Србији по руском моделу. Слао је у Русију српске богослове, преводио је руска црквена дела, водио је проруску, словенофилску политику и слао је питомце у руске манастирске иконописне школе.[20] Живописање руских цркава био је узор који је требало следити. Окретање сликара Русији било је плод делатности митрополита Михаила, који се школовао тамо и желео је да формира будуће црквене сликаре, који би, за разлику од других, школованих у неправославним земљама, сигурно радили у „православном духу".[21] Питање црквеног живописа и његове формулације било је од велике важности за митрополита Михаила. Он је већ у једном од својих првих радова, у *Црквеном богословљу*, формулисао распоред икона на иконостасу.[22]

Митрополит Михаило писао је о животу и раду Светог Ћирила и Светог Методија, да би 1874. године објавио књигу *Св. Кирил и Методије просветитељи славенски*. У овом раду је изнео њихово кратко житије, како је он о томе учио. Његова садржина је зато и значајна јер је то учење у духу свеопште православне Цркве, нарочито Српске православне цркве.[23]

*

После Првог светског рата и стварања државе Срба, Хрвата и Словенаца, долази до уједињења Српске православне цркве. Овим поводом одржане су две конференције – прва 31. децембра 1918, а друга од 24. до 28. маја 1919. године. На другој конференцији, којој је председавао митрополит Митрофан Бан, потврђена је одлука о уједињењу и изабран Одбор, који је назван Средишњи архијерејски сабор уједињене српске цркве.[24] На чело Одбора постављен је Митрофан Бан. Задатак Одбора био је да припреми све што је било потребно за остварење црквеног уједињења. Његов мандат је требало да траје до избора патријарха и до тада он представља и заступа целокупну уједињену Српску православну цркву, састављену из свих покрајина.[25] Одлуку епископа Српске православне цркве да се уједине у једну целину прогласио је регент Александар Карађорђевић краљевским указом од 17. јуна 1920. године.[26] Званични назив српског патријарха био је „српски патријарх православне цркве Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца". Свечано уједињење Српске православне цркве проглашено је 12. септембра 1920. године у саборској дворани Патријаршијског двора у Сремским Карловцима.[27] После коначног уједињења Српске православне цркве јасно се уочава идеје југословенства на примеру Свете браће.

По завршетку балканских ратова и Првог светског рата идеја југословенства је опстала не само као политичка актуелност, већ је постала наметнути оквир свакодневног живота највећем броју Јужних Словена.[28] Важно је истаћи да је у конструкцији југословенског идентитета важну улогу имао систем класификације одређених „типова" идентитета – нације, државе, расе, етније, културе и цивилизације. У политичком говору југословенства идентификација посебних етничких група – Срба, Хрвата, Словенаца и Бугара– као „браће" била је опште место.[29] Циљ Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца био је да се формира

[19] Макуљевић 2007: 51.
[20] Макуљевић 2007: 181.
[21] Макуљевић 2007: 159.
[22] Макуљевић 2007: 52, 54.
[23] Дурковић-Јакшић 1986: 58.
[24] Слијепчевић 1966: 611.
[25] Слијепчевић 1966: 611.
[26] Слијепчевић 1966: 613.
[27] Слијепчевић 1966: 613.
[28] Ignjatović 2007: 15.
[29] Ignjatović 2007: 27, 28.

као савремена држава, која одбацује сваку нетрпељивост, гарантује грађанима слободу савести и обезбеђује равноправност свих законом признатих вероисповести.[30] Идеје о народном јединству и државној целини нарочито су дошле до изражаја након увођења Шестојануарске диктатуре краља Александра I Карађорђевића (6. јануар – 3. септембар 1931). У духу народног јединства треба да се негују слога, једнакост и равномерност свих Срба, Хрвата, Словенаца, као и да целокупни друштвени живот прожме идеологија интегралног југословенства.[31]

Ћирило и Методије су историјски пример који показује идеју словенства међу свим Словенима, без обзира на њихову припадност православљу или католичанству. У тренутку када су они проповедали, још увек није дошло до поделе Цркве и сви Словени – Јужни, Источни и Западни – примили су исту идеју и тумачење хришћанства. И након Велике шизме из 1054. године и дефинитивног раздвајања Православне и Католичке цркве, па све до XIX и XX века и данашњих дана, култ Свете браће негован је у свим словенским земљама. Међутим, намера историографије током првих деценија XX века била је да лоцира златно доба пре велике поделе хришћанства, у коме је Србе, Хрвате и Словенце спајало не само етничко и расно јединство већ и заједничка религијска пракса. То је подразумевало лоцирање заједничке прешизматске традиције, указивање на њен „национални“ карактер, који се очувао и у време када је сукоб између Источне и Западне цркве претио етничком и културном јединству Југословена и откривање аутентичног словенског и југословенског хришћанства.[32] Лоцирање овог златног доба најизраженије је на примеру Маузолеја Рачић (1920–1922) у Цавтату, где је Иван Мештровић приказао четворицу светитеља у природној величини: Ћирила и Методија, Гргура Нинског и Светог Саву. На овај начин је обједињена идеја национализације хришћанства, односно стварања „народне“ религије. Они су представљали персонификације југословенских националних хероја, али и канонске личности историје „националног“ хришћанства.[33] Ћирило и Методије су били посебно значајни јер су заслужни што је (старо)словенски језик био богослужбени језик Јужних Словена у хришћанској цркви, као и због тога што су они и њихови ученици аутори првих словенских писама – глагољице и ћирилице. Неговање њиховог култа може се пратити у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, односно потом Краљевини Југославији, где постоје визуелне представе Светих Ћирила и Методија у различитим медијима – сликарству, скулптури, као и цркве које су посвећене њима.[34]

ЛИКОВНЕ ПРЕДСТАВЕ ЋИРИЛА И МЕТОДИЈА У ЦРКВИ У ОРЛОВАТУ

У међуратном периоду циљ је био да се Краљавина Југославија уједини наднационално и надконфесионално. Кључну улогу у уобличавању репрезентативне културе у овом периоду имао је краљ Александар Карађорђевић.[35] Успон традиционализма је и даље присутан, заснован на дугом трајању културе историзма. Ангажовање уметника као што су Урош Предић и Паја Јовановић

[30] Димић 1997: 333, 334.

[31] Димић 1996: 247, 266.

[32] Ignjatović 2007: 161, 162.

[33] Ignjatović 2007: 162–165.

[34] Катедрала у Ђакову, Маузолеј Рачић у Цавтату, црква Светих апостола Ћирила и Методија у Љубљани.

[35] Борозан 2016а: 127.

указује на то да је делатност већ афирмисаних сликара XIX века настављена и у међуратном периоду, уобличавајући репрезентативну културу у јавном простору.[36] У складу с тим Урош Предић и иконостас цркве у Орловату са представама Ћирила и Методија у фокусу представљају пример међуратне црквене уметности, у којој су видљиви претрајавајући ликовни обрасци, рађени академским, еклектичним језиком. Они указују на репрезентативни пример систематског уметања ликова Свете браће.

Идеја словенства у међуратном црквеном сликарству видљива је на примеру ликовних представа Светих Ћирила и Методија. За овај рад су одабрана два примера, тачније њихове иконе у православној цркви Ваведења Богородице у Орловату и у Придворној капели Светог Симеона Мироточивог у Српској патријаршији у Београду. Значајне су и иконе словенске браће у црквама у Љубљани и Прагу, које су управо њима посвећене и на основу којих се види да је њихов култ био заступљен и у периоду између два светска рата.

Изградња нове орловатске цркве, посвећене Ваведењу Богородице, отпочела је 1924. године рушењем старе цркве, да би била завршена и освештана 1927. године. За архитекту нове орловатске цркве изабран је Драгиша Брашован. Из Летописа цркве у Орловату, који се чува у парохијском дому и који обухвата време од краја XIX века све до двадесетих година XX века, остали су сачувани значајни подаци о ангажовању архитекте Драгише Брашована на раду и подизању нове цркве. Брашован је надгледао рушење старе цркве, а нова је подигнута у српско-византијском стилу. Нова црква је подразумевала и нови иконостас. Један део старог, барокног иконостаса Димитрија Поповића из 1772. године поклоњен је цркви у Стајићеву, а други део се излагао у Народном музеју у Београду.[37]

Урош Предић, један од најпознатијих и најцењенијих српских академских сликара друге половине XIX и прве половине XX века, у садејству са црквеном елитом, ради више представа са ликовима Светих Ћирила и Методија: на иконостасу цркве у Старом Бечеју, у медаљону изнад двери иконостаса у цркви манастира Гргетега, икону Свете Браће за читаоницу у Панчеву и икону за Богословски семинар у Сремским Карловцима. Рађене по академским, еклектичким ликовним обрасцима, визуелне представе Ћирила и Методија претрајавају и долази до њиховог систематског уметања на репрезентативном нивоу.

Предић је већ као афирмисани уметник насликао двадесет икона за иконстас цркве Ваведења Богородице (сл. 1), као поклон свом родном Орловату, између 1926. и 1929. године. Изузетно значајни подаци о ангажовању Уроша Предића на раду на иконостасу орловатске цркве налазе се у Летопису цркве из 1924. године, у коме пише „да се Урош Предић академски сликар замоли да се прими да слика иконостас за нову цркву“.[38] Такође, у наведеном Летопису наводи се да „Председник предлаже да се упосли Господин Урош Предић академски сликар, родом из Орловата да се прими израде иконостаса у новој цркви. Даље предлаже да се Господину Урошу Предићу да потпуно поверње нек о своме уверењу учини избор и распоред икона на иконоста-

[36] Борозан 2016а: 127.
[37] Јовановић 1998: 131.
[38] Летопис парохије Орловат 1924.

1. Иконостас цркве Ваведење Богородице у Орловату (фото Дејан Тубић)

1. Iconostasis of the Church of the Entrance of the Theotokos into the Temple in Orlovat (photo by Dejan Tubić)

[39] Летопис парохије Орловат 1924.

[40] Јовановић 1998: 130.

[41] Јовановић 1998: 277.

су".[39] На основу Предићевих писама из фебруара и августа 1927. године, сазнајемо да је започео рад на иконостасу и да га је завршио крајем октобра 1929. године.[40] На задњој страни иконостаса налази се опширан натпис: „Овај храм је зидан за владе Њег. Величанства Краља Александра Првога Карађорђевића, за патријарха српског Димитрија, а на месту где је постојао стари храм више од 150 год. Иконе на овом иконостасу израдио је и поклонио св. цркви свог роднога места госп. Урош Предић, акад. сликар у својој седамдесетој год. за спомен своме оцу, Петру, овде пароху (1840–1880) и брату Светозару пароху (1880–81), те милој својој мајци Марији (†1907)."Предић је иконе радио у етапама. На самом почетку, 1926. године, насликао је најмање формате са ликовима апостола и пророка, током 1927. израдио је девет слика, да би композиције највећег формата, као што су Васкрсење Христово, Силазак Светог духа и Ваведење, завршио током 1928. године.[41] Осим што су најмањег формата, ликови апостола и пророка били су идеални да у њима дође до изражаја Предићева портретска сигурност, која се ослањала и на представе конкретних ликова, чланова његове породице и пријатеља, који су му послужили као узор за ликове светитеља. Ликови словенских апостола Светих Ћирила и Методија приказани су у

2. Св. Ћирило и Методије, црква у Орловату (фото Дејан Тубић)

2. Sts. Cyril and Methodius, the church in Orlovat (photo by Dejan Tubić)

3. Апостоли Петар и Павле, црква у Орловату (фото Дејан Тубић)

3. Apostles Peter and Paul, the church in Orlovat (photo by Dejan Tubić)

медаљону на иконостасу (сл. 2), лево од царских двери, изнад представе Христа, док су апостоли Свети Петар и Павле (сл. 3) такође приказани у медаљону, десно од царских двери, изнад иконе Богородице са малим Христом. Положај ових медаљона очигледно жели да нагласи повезаност словенских апостола са првим хришћанским апостолима и њихову идентичну мисију

проповедања хришћанства и ширења Божје речи на језику и писму који разумеју сви људи. Свети Петар је приказан иконографски типично, са седом косом и брадом, ореолом изнад главе. Свети Павле је представљен такође иконографски стандардно, проћелав, тамније косе и дуже браде и са ореолом изнад главе. Они заједно у руци држе отворену књигу са текстом из Посланице апостола Павла Римљанима. Свети Ћирило је представљен у монашкој одежди, тамне косе и браде, са ореолом. У руци држи свитак са ћириличком азбуком. Свети Методије је обучен у епископску одежду, коса и брада су му светлије, готово плаве. У руци држи књигу црвене боје, вероватно Библију. Тиме се наглашава њихова проповед и ширење Христове речи, Библије на словенском језику, које ће потом бити преточено у писаном облику на глагољицу и ћирилицу.

Урош Предић је, како се може видети из Летописа орловатске цркве, имао потпуну слободу при избору личности и ликовних представа које ће насликати. Из тога се види апсолутно поверење у њега и његов рад. Предић је цео иконостас израдио без новчане накнаде, као поклон свом родном месту Орловату, у тренутку када је већ био познат и цењен академски сликар. Осим сцена из циклуса Великих празника и ликова Христа и Богородице, може се рећи да су представе у медаљонима са првим хришћанским апостолима Петром и Павлом и првим словенским апостолима Ћирилом и Методијем заузеле истакнута места на иконостасу. Управо ликови четворице апостола представљају Христове посланике на земљи, који испуњавају своју мисију проповедајући идеје хришћанства и Божје речи. Ћирило и Методије су током своје хришћанске мисије у IX веку превели црквене књиге на локални (старо)словенски језик, створили прва словенска писма – глагољицу, а потом и ћирилицу – и на тај начин увели Словене у хришћанску цркву. Урош Предић је готово сигурно желео да нагласи огроман значај солунске браће Ћирила и Методија у описмењавању словенских народа, представивши их на иконостасу цркве у Орловату, поред Петра и Павла, те тиме истакавши паралелу и на неки начин и једнакост у њиховим подухватима за целокупну хришћанску цркву.

ЛИКОВНЕ ПРЕДСТАВЕ ЋИРИЛА И МЕТОДИЈА У ПРИДВОРНОЈ КАПЕЛИ СВЕТОГ СИМЕОНА МИРОТОЧИВОГ У СРПСКОЈ ПАТРИЈАРШИЈИ У БЕОГРАДУ

Садашња зграда Српске патријаршије у Београду подигнута је на месту старе зграде Београдско-карловачке митрополије из 1850. године.[42] Још раније, током двадесетих година XIX века на том месту се налазио конак кнеза Милоша.[43] Зграда конака је била трошна и било је очигледно да се не може поправити, због чега је наређено да се сруши и да се на њеном месту подигне зграда митрополије. Нова зграда митрополије служила је за потребе средишње црквене власти у обновљеној Србији и потом у Југославији.[44] Почетком тридесетих година XX века и она је постала доста оронула, тако да је одлучено да буде срушена и да

[42] Кадијевић 1994: 170.
[43] Дурковић-Јакшић 1971: 137, 138.
[44] Дурковић-Јакшић 1971: 138.

4. Апостол Петар, Српска патријаршија Београд (фото Музеј СПЦ)

4. Apostle Peter, Serbian Patriarchate Belgrade (photo by the Museum of the SOC)

5. Апостол Павле, Српска патријаршија Београд (фото Музеј СПЦ)

5. Apostle Paul, Serbian Patriarchate Belgrade (photo by the Museum of the SOC)

[45] Кадијевић 1994: 170.

[46] Аноним, Гласник Службени лист Српске Патријаршије 1936: 174.

[47] Анђелковић 2013: 27.

се на њеном месту сагради данашња зграда Српске патријаршије. Грађена је у периоду између 1933. и 1935. године за време патријарха српског Варнаве. Зграду патријаршије пројектовао је руски градитељ Виктор Лукомски у духу српско-византијског стила.[45] Освећена је 2. априла 1936. године. Чин освећења извршили су епископи Вићентије Вујић и Сава Трлајић уз учешће свештенства.[46] На трећем спрату подигнута је капела посвећена Светом Симеону Мироточивом. Фреске и иконе насликао је Владимир Предајевич, пореклом Украјинац, који је дошао у Србију као емигрант после Октобарске револуције.[47] Живопис капеле је у потпуности изведен по узору на српско средњовековно сликарство, као и иконе, међу којима се издвајају представе првих хришћанских апостола Петра и Павла (сл. 4 и 5) и првих словенских апостола – браће Ћирила и Методија (сл. 6 и 7).

За разлику од њихових представа у медаљону на иконостасу цркве у Орловату, Петар и Павле и Ћирило и Методије су приказани на иконама у пуној фигури. Са десне стране иконостаса, у

6. Св. Ћирило, Српска патријаршија Београд (фото Музеј СПЦ)

6. St. Cyril, Serbian Patriarchate Belgrade (photo by the Museum of the SOC)

7. Св. Методије, Српска патријаршија Београд (фото Музеј СПЦ)

7. St. Methodius, Serbian Patriarchate Belgrade (photo by the Museum of the SOC)

[48] Дурковић-Јакшић 1986: 79.

нишама, приказана су словенска Света браћа, док су насупрот њима приказани апостоли Петар и Павле. Представљени на овакав начин, Свети Ћирило и Методије могу се тумачити као пандан првим хришћанским апостолима, где се они практично изједначавају, самим тим и њихов мисионарски рад проповедања и ширења хришћанства. Ликовне представе Свете браће скоро у потпуности прате модел који је успоставио руски сликар Михаило Микешин када је насликао икону са њиховим ликовима поводом обележавања хиљаду година од смрти Светог Методија.[48] Свети Методије приказан је са ријом косом и брадом, ореолом изнад главе, у епископској одећи. У левој руци држи Библију, а десном указује на њу. Епитет *свети* и његово име сигнирани су са његове десне и леве стране. Позадина на којој се налази је златне боје, премазана лаком, док је доњи део иконе тамније боје. Свети Ћирило представљен је са тамнијом брадом, у монашкој одећи, са кукуљицом на глави и ореолом изнад ње. У рукама држи свитак са словима ћириличког писма. Сигниран је као Свети Кирил.

Насупрот њима приказани су апостоли Свети Петар и Павле, такође у пуној фигури у нишама. Свети Петар је насликан иконографски типично, са седом косом и брадом, ореолом изнад главе, у хаљини тамнозелене боје и наранџастим огртачем. Насликан је у профилу, у левој руци држи свитак, док десном указује на њега. Позадина златне боје идентична је као код представа Ћирила и Методија. Свети Павле је такође приказан у профилу, тачније, како гледа у правцу Светог Петра, који пак гледа у Светог Павла. Коса му је нешто тамнија и краћа, брада дужа, готово седа. Обучен је у наранџасту хаљину, преко које је црвени огртач. У левој руци држи украшену Библију, док му је десна рука положена на груди. Као и Свети Петар, насликан је бос.

Идеја сликара украјинских корена, Владимира Предајевича, свакако је била да Придворну капелу Светог Симеона Мироточивог у згради Српске патријаршије у Београду живопише по узору на српско средњовековно сликарство, те се на тај начин Ћирилу и Методију даје заправо српски идентитет,[49] неоспорно важан да би се исказала моћ Српске цркве, која је свој врхунац доживела изградњом нове патријаршијске зграде у Београду. Ту се може истаћи највећа разлика у односу на ликовне представе четворице светитеља у цркви у Орловату које је насликао Урош Предић готово десет година раније, као и разлика у визуелном представљању ова два уметника. Владимир Предајевич је фреско-сликар, који је као емигрант дошао после Октобарске револуције у Србију. Током свог живота бавио се искључиво живописањем цркава у техникама фреске или мозаика, као и радом на иконама.[50] Његов рад у потпуности карактерише угледање на средњовековно византијско сликарство и поштовање строгих иконографских образаца. За разлику од њега, Урош Предић је академски сликар, школован на Бечкој академији и један од највећих представника реализма у српској уметности. Склон еклектицизму и прихватању савремених европских тенденција религиозног сликарства, Предић јасно истиче портретске особине на лицима светитеља, које је готово извесно израдио имајући у виду конкретне карактеристике лица неке њему блиске особе, док је Предајевич ликове апостола насликао потпуно типски. Још једна визуелна разлика је у димензијама и месту где су светитељи приказани. Урош Предић слика Петра и Павла у једном и Ћирила и Методија у другом медаљону на иконостасу, једне поред других, док их украјински сликар приказује у пуној фигури, појединачно у одвојеним нишама, једне наспрам других. Упркос овим визуелним разликама, идеја да се истакне значај првих хришћанских и првих словенских апостола је иста. Идеологија проповедања и ширења хришћанства почива управо на Христовим ученицима, првим апостолима Петру и Павлу, али и на Светој браћи Ћирилу и Методију. Солунска браћа су помоћу те мисије зближила све Словене, што је изражено у међуратном периоду, где је доминантна идеологија словенства, потом и југословенства, када њихови ликови бивају све заступљенији на иконама, у скулптури, илустрованим часописима, а сам врхунац би свакако могао бити подизање српске православне цркве у Љубљани, грађене током тридесетих година XX века, посвећене управо њима.

[49] Борозан 2019: 12.
[50] Анђелковић 2013: 27.

ЗАКЉУЧАК: УПРОСТОРАВАЊЕ ЛИКОВА СВЕТЕ БРАЋЕ НА ПРОСТОРУ КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Културна идеја словенства у међуратном црквеном сликарству представља државну, идеолошку конструкцију југословенства. Уметање ликовних представа Ћирила и Методија систематско је и планско у сарадњи уметника и Цркве. Најрепрезентативнији примери у српској међуратној црквеној уметности су њихове представе у медаљону на иконостасу цркве у Орловату из 1926. године, које је насликао Урош Предић, и иконе у капели Симеона Мироточивог у згради Српске патријаршије у Београду из 1935. године. Ћирило и Методије могу се посматрати и тумачити као заједништво и братство међу словенским народима. У овом случају битно је нагласити такву њихову улогу у међуратном периоду међу јужнословенским народима – Србима, Хрватима и Словенцима, који формирају заједничку државу 1918. године – Краљевину Срба, Хрвата и Словенца, која потом 1929. постаје Краљевина Југославија. Јединство и заједништво ова три народа, без обзира на верске разлике, управо симболишу Света браћа Ћирило и Методије, који су им подарили језик и писмо и увели их у свет хришћанства у IX веку. Два примера, истакнута у овом раду, дела су настала у Србији, али значајни примери из црквене међуратне уметности са визуелним представама Ћирила и Методија налазе се и у Хрватској[51] (Маузолеј Рачић у Цавтату) и у Словенији[52] (црква у Љубљани која је посвећена Светом Ћирилу и Светом Методију, са иконама на којима су они приказани). Одбор за градњу цркве у Љубљани је овим поводом апеловао на прилоге и саопштио: „Морамо подићи грађевину лепу и поносну, која ће бити видан знак наше народне културе, братске љубави и верске толеранције. Наш храм ћемо посветити у славу првим словенским апостолима Ћирилу и Методију. Не обраћамо се само на православне Србе, који ће, то знамо, радо извршити своју дужност, него и на браћу Хрвате, а нарочито на уже земљаке Словенце. У њиховој средини желимо подићи наш захвални и заветни храм, који ће не само јачати душе и храбрити срца, већ ће бити и украс главног града Словеније. Он ће бити знак наше братске слоге и залога народног јединства, те ће упућивати нашу омладину, да је спас Југославије у нашој братској љубави, јер се само са њом може очувати оно, што су наши стари стекли...“[53] Мирко Шубиц је 1940. године насликао икону Светих Ћирила и Методија у љубљанској цркви. Са овом иконом завршава се и процес њихове визуелизације у међуратном периоду црквеног сликарства, али се њоме наглашава словенски и југословенски оквир који су Света браћа стекла у међуратној Југославији.[54]

[51] У другој половини XIX века у катедрали у Ђакову Света браћа Ћирило и Методије приказани су у медијима сликарства и скулптуре. Више о томе в. Damjanović 2017.

[52] Иван Грохар је 1906. године урадио слику са ликовима Ћирила и Методија.

[53] Лечић 1971: 99.

[54] Борозан 2019: 13.

Извори:

Летопис Српске православне парохије Орловат, 1924.

Литература:

Анђелковић Б. (ур.) 2013, *Двор Патријаршије у Београду: неки подаци, објашњења, слике*, Београд.

Аноним, *Рушење Патријаршије у Београду*, Политика, 22. 4. 1933, 11.

Аноним, *Патријаршија се усељава у нову зграду*, Време, 11. 12. 1935, 3.

Божић Н. 1933, *Рушење Београдске митрополије – потоње Патријаршије*, Гласник Службени лист Српске патријаршије 23–24, 236–240.

Борозан И. 2016, *Између доказа и имагинације: уобличавање традиције и уметност у служби српске монархије XIX века*, Замишљање прошлости и рецепција средњег века у српској уметности XVIII–XXI века, Београд, 71–85.

Борозан И. 2016а, *Уметничка прерада средњовековне историје и репрезентативна култура српске/југословенске монархије у првој половини XX века*, Замишљање прошлости и рецепција средњег века у српској уметности XVIII–XXI века, Београд, 119–133.

Борозан И. 2019, *Од локалног до општег: сликарство и уобличавање култа светих Ћирила и Методија у српској и југословенској култури 19. и прве половине 20. века*, Београд.

Димић Љ. 1996, *Културна политика у Краљевини Југославији 1918–1941, Први део, Друштво и Држава*, Београд.

Димић Љ. 1997, *Културна политика у Краљевини Југославији 1918–1941, Други део, Школа и Црква*, Београд.

Дурковић-Јакшић Љ. 1971, *Двор Београдско-карловачке архиепископије у Београду*, Српска православна црква 1920–1970, Споменица о 50-годишњици васпостављања Српске патријаршије, Београд, 137–139.

Дурковић-Јакшић Љ. 1986, *Култ словенских апостола Ћирила и Методија код Срба*, Београд.

Јагић В. 1922, *Константин (Ћирило) и Методије оснивачи славенске књижевности*, Браство Београд XVI 1922, 1–17.

Јовановић М. 1998, *Урош Предић: 1857–1953*, Нови Сад.

Јосић Р. 1931, *Проповед на дан св. Ћирила и Методија*, Весник Српске цркве год. XXXVI, август 1931, 1014–1018.

Кадијевић А. 1994, *Архитектура Патријаршијске зграде у Београду*, Гласник Друштва конзерватора Србије 18, 170–173.

Лечић М. 1971, *Изградња и обнова цркава и манастира од 1920. до 1941. године*, Српска православна црква 1920–1970, Споменица о 50-годишњици васпостављања Српске патријаршије, Београд, 66–125.

Макуљевић Н. 2007, *Црквена уметност у Краљевини Србији (1882–1914)*, Београд.

Милаш Н. 1985, *Славенски апостоли Кирил и Методије и истина православља*, фототипско издање поводом 1100-годишњице упокојења равноапостола и учитеља славенског Светог Методија, Београд.

Симић Н. 2007, *Сликарево перо, писма Уроша Предића*, Београд.

Слијепчевић Ђ. 1966, *Историја српске православне цркве, II књига: Од почетка XIX века до краја Другог светског рата*, Минхен.

*

Damjanović D. 2017, *Umjetničko blago Strossmayerove katedrale u Đakovu*, Zagreb.

Ignjatović A. 2007, *Jugoslovenstvo u arhitekturi 1904–1941*, Beograd.

THE IDEA OF (YUGO)SLAVISM AND ITS APPLICATION IN THE SERBIAN ECCLESIASTICAL ART BETWEEN THE TWO WORLD WARS USING THE EXAMPLE OF STS. CYRIL AND METHODIUS

The cult of Sts. Cyril and Methodius who gave the Slaves the gift of language and script, and led them into Christianity started to get shape already during the Middle Ages and was officially established during the second half of the 19th century and the first half of the 20th century and the period when the Serbian state was being established and the Serbian Orthodox Church was getting its independence. Sts. Cyril and Methodius started officially to be celebrated in this period and they became the state holiday after 1918. During the 19th century and the first half of the 20th century, the depictions with the image of the holy brothers became increasingly more present in the Serbian ecclesiastical art, especially thanks to Metropolitan Mihailo. In the period between the two world wars their artistic depictions in the medallion of the iconostasis of the Church of the Entrance of the Theotokos into the Temple in Orlovat from 1926 and on the icons at the Chapel of Saint Simeon the Myrrh-gusher at the building of the Serbian Patriarchate in Belgrade from 1935 stand out in particular. As the gift to his native Orlovat, Uroš Predić made the iconostasis and there the images of the holy brothers Cyril and Methodius on the one side and of apostles Peter and Paul on the other side hold a pronounced position in the medallions. Painter Vladimir Predayevich painted four icons in full size with the depictions of the four saints at the chapel of the Patriarchate in Belgrade. The images of Cyril and Methodius, as Slavic apostles, are presented as the notional and visual counterparts to the images of the first Christian apostles Peter and Paul. The intention was to equalise and point out their missions of spreading Christianity and literacy among people. In terms of iconography, Saint Cyril is presented in monastic clothes with a scroll on which there are letters of the Cyrillic script, while Methodius is shown in episcopal garments with a Bible in his hand. The cult of Cyril and Methodius in the period between the two world wars was ideal to funnel through it the idea of Slavdom, followed by the Yugoslavism, with an emphasis on the concomitance and union of the three nations within the Kingdom of the Serbs, Croats and Slovenes, that is, within the Kingdom of Yugoslavia. The artistic depiction of the two brothers who brought literacy to the Slaves and gave them the alphabets, the Glagolitic and the Cyrillic scripts, was an ideal picture of concord and unity in the period between the two world wars and thus it was sending a notional message of union, regardless of the religious differences in the Kingdom of Yugoslavia.